

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 5
MAJ 1997

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
140 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Fredenshøj 28
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev

I dette nummer:

Gymnastikforeningen Fremtiden i
Anslet før 1920 115
Kun de færreste foreninger er som Gymnastikforeningen
Fremtiden i Anslet startet på mejeriets loft. Vi bringer her
Vagn Rasmussens historie om den utraditionelle start på
foreningen. Artiklen bygger på Vagn Rasmussens fore-
drag ved LASS' temadag i Toftlund den 26. oktober 1996.

Haderslebener Frauenverein. Et eksempel på
tysk foreningsliv i Nordslesvig 120
De tysksindede foreninger er et særligt træk ved lands-
delens foreningsliv. Lederen af det tyske mindretals ar-
kiv i Aabenraa, Frank Lubowitz, giver en oversigt over
de foreningsarkivalier, arkivet rummer. Derpå ser han
nærmere på et af de mindre påagtede eksempler på tysk
foreningsliv, kvindeforeningerne.

Den sønderjyske foreningsregistratur. Et kort
over Sønderjyllands foreningsgeografi 125
Institut for Sønderjysk Lokalhistorie er for tiden ved at
lægge sidste hånd på en fortegnelse over sønderjyske
foreningsarkiver. Instituttets leder, Kim Furdal, fortæller
her om den lange vej fra starten i 1988 og foreningsregi-
straturens mange muligheder.

Set og sket i grænselandet 132
»Euroregion Slesvig« satte dagsordenen i avisernes læ-
serebrevsspalter i januar kvartal. Eskild Bram tegner et
billede af den skarpslebne debat og de mere upåagtede
nyheder i grænselandet.

Det sker – på de nordslesvigske museer 140

Bognyt 142

Bagsiden om forsiden 144
Lektor Carsten P. Rasmussen giver en oversigt over de
forskellige typer af foreninger, der trives i foreningernes
land.

Forsidebilledet:

Sports- og idrætsforeningerne hører til de mest succesrige og populære foreninger i dag. På billedet ses tre benovede piger under en gymnastikopvisning. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Gymnastikforeningen Fremtiden i Anslet før 1920

Af VAGN RASMUSSEN

Det ikke alle foreninger, som kan bryste sig af at være startet på mejeriets loft. Her bringer vi Vagn Rasmussens historie om den utraditionelle start på Gymnastikforeningen Fremtiden i Anslet. Artiklen bygger på Vagn Rasmussens foredrag ved LASS' temadag i Toftlund den 26. oktober 1996.

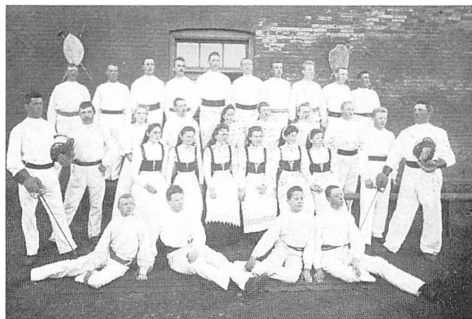
I sommeren 1885 var flere hundrede sønderjyder (nordslesvigere) inviteret på besøg i »det gamle land«. Helt præcist på Vardekanten - og det var en meget populær tur. Dog ikke hos de tyske myndigheder, der bagefter udviste alle dem, der ikke var tyske undersåtter, altså ikke havde tysk statsborgerskab.

Også fra Anslet/Fjelstrup var der flere deltagere på turen. De kom hjem og var meget imponerede over, at de havde oplevet deres første andelsmejeri. Og de havde festet i et forsamlingshus, der var bygget efter de samme principper. Det var måske noget, de kunne anvende, selv om de boede syd for grænsen.

Den 15. januar 1887 afholdt man det første møde om et mejeri på Anslet skole, og allerede den 27. juli samme år vejede man den første mælk ind på Anslet Mejeri. Intet under at det fik navnet Fremad. Man må sige, at det var et arbejde, der skred fremad. Mejeriet blev bygget i Lille Anslet. Som navnet antyder, var det en meget lille landsby, men Lille Anslet lå centralt mellem Fjelstrup, Knud, Store Anslet, Meng og Stubbom, og dengang, hvor trafikken måtte foregå i hestevogn eller på gåben, var det vigtigt med beliggenheden.

Hvad har det med foreningen at gøre? Jo, folkene bag byggeriet var så kloge, at

de byggede mejeriet som en toetages bygning. På loftet var der foruden en bolig til mejeribestyreren også en *mejerisæl*. Over for de tyske myndigheder havde man forklaret, at andelshaverne måtte have et sted, hvor de kunne samles om problemerne. Men forsamlingshus-tanken lå helt klart i baghovedet. Møller Thuesen fortalte til et mejerijubilæum, at salen blev brugt til både missionsmøder og afholdsmøder. Men det var særligt mejerifesterne, han berettede om. Her blev der danset, spist smørrebrød, røget cigarer og drukket kaffepunche. De fik en eller to, ja rigeligt, sluttede han og fortalte, at de også spillede diletstant i salen, og især huskede han: Abekatten og Cousine Lotte. Gad vide om der er andre steder i landet, hvor man har spillet diletstant på mejeriet? Jo, der er ingen tvivl om, at mejerisalen var medvirkende til, at gymnastikforeningen blev startet. Jørgen From fra Fjelstrup, gymnastikforeningens første formand, fortæller nemlig i sine erindringer følgende: »Jeg var elev på Ryslinge Højskole i vinteren 1890/91, og her lærte jeg at danse Skjolddans. Allerede året efter dansede vi Skjolddans på Fjelstrup Kro. I vinteren 1892/93 var jeg elev på Dalum Landbrugsskole. Og her skrev Peter Fink fra Stubbom til mig, om jeg ikke kunne skaffe ham en fodermester, gerne en der kunne lede gymnastik. Det lykkedes mig at få skolens delingsfører med hjem til Sønderjylland. Han hed Hans Christensen, og allerede om sommeren begyndte han at lede karlegymnastik oppe i Stubbom. Var vejret godt, var det på P. Finks græsplæne - var det dårligt i laden. Da efter-

Gymnaster og skjolddansere foran mejeriet ca. 1900. Foto: Vagn Rasmussen.

året kom, var laden jo fuld af korn, der var heller ingen lys der, men så fik vi lov til at låne mejerisalen i vinteren 1893/94«.

Det gik så godt, at det gav grundlag for at starte en forening i efteråret 1894. Om den stiftende generalforsamling findes der i dagbladet Dannevirke følgende referat: »24. november. Ny gymnastikforening. En del unge mennesker fra Fjelstrup og Aller sogne beskæftigede sig sidste vinter med svensk gymnastik og var så vel tilfredse med resultatet, at ønsket blev levende hos dem om at få dannet en gymnastikforening. I den anledning udsendtes nu i efteråret tegningslister, og ca. 50 medlemmer indmeldte sig straks. Et ungt menneske fra sognet blev derpå sendt til Askov for at deltage i et kursus for delingsførere.

Efter at nu alt var lagt til rette for foreningens dannelse, og udkast til love forelå, indbødtes ad privat vej til et konstituerende møde, som afholdtes i aftes på Anslet mejeri, og som var forholdsvis godt besøgt af både mænd og kvinder.

Mødet åbnedes af Jørgen From, Fjelstrup. Efter afsyngelsen af »Det haver så nyeligen regnet« gaves ordet til redaktionssekretær Hans Petersen fra Haderslev, som afholdt et længere foredrag om gymnastikkens udvikling gennem

tiderne. Efter foredraget afsang man »Vi fik ej under tidernes tryk«. Udkastet til foreningens love blev derefter drøftet og vedtoges sluttelig med nogle få ændringer. Man skred derefter til valg af en bestyrelse. På forslag af P. Fink, Stubbom, kom denne til at bestå af: K. Vestergård, Anslet, J. From, Fjelstrup, M. Jørgensen, Knud, A. Krogh, Stubbom, og Chr. Thuesen, Anslet.

Bestyrelsen valgte af sin midte J. From til formand. Dermed sluttede mødet.

Foreningen, der fik navnet Fremtiden, afholder gymnastik en gang ugentlig, nemlig hver lørdag aften. Dens lokale er forsamlings salen på Anslet mejeri«.

J. From fortæller videre: »Der var lavt til loftet, så vi skulle passe på hovedet, når vi sprang over hesten, og helst tage tilløb ude fra gangen. Efter træningen blev der sat et par bænke op over for hinanden, og så kom sangbøgerne frem, og vi sang den ene danske sang efter den anden«. Mange steder diskuterer man, hvorvidt sport og politik må blandes. Sådan var det ikke i gymnastikforeningen. Her blandede man det sammen lige fra starten. Jørgen From fortæller, at der altid var meget at snakke om. »En aften fulgte lederen, Hans Christensen, mig hjem, men vi var ikke færdige med diskussionen, da vi nåede Fjelstrup, og så fulgte jeg ham til Stubbom (ca. 5 km.), og hele natten vandrede vi frem og tilbage imellem Fjelstrup og Stubbom«.

Hans Christensen begyndte også at lede drengegygnastik. Hvorfor det var værre, aner jeg ikke, men tyskerne udviste Hans C. Så tog Jørgen From med ham ud til dommeren i Haderslev og forklarede, hvor slemt det var for Fink at miste sin fodermester. Så han slap med en advarsel, men måtte love at holde sig fra drengene. »Dem måtte jeg så overtage«, skriver J. From.

Allerede i 1895 begyndte foreningen med *pigegygnastik*, vel også som en af de

allerførste. I 1902 afholdt man den første gymnastikopvisning 2. påskedag på Fjellstrup kro. I hen ved 60 år blev der herefter altid afholdt opvisning 2. påskedag i Anslet).

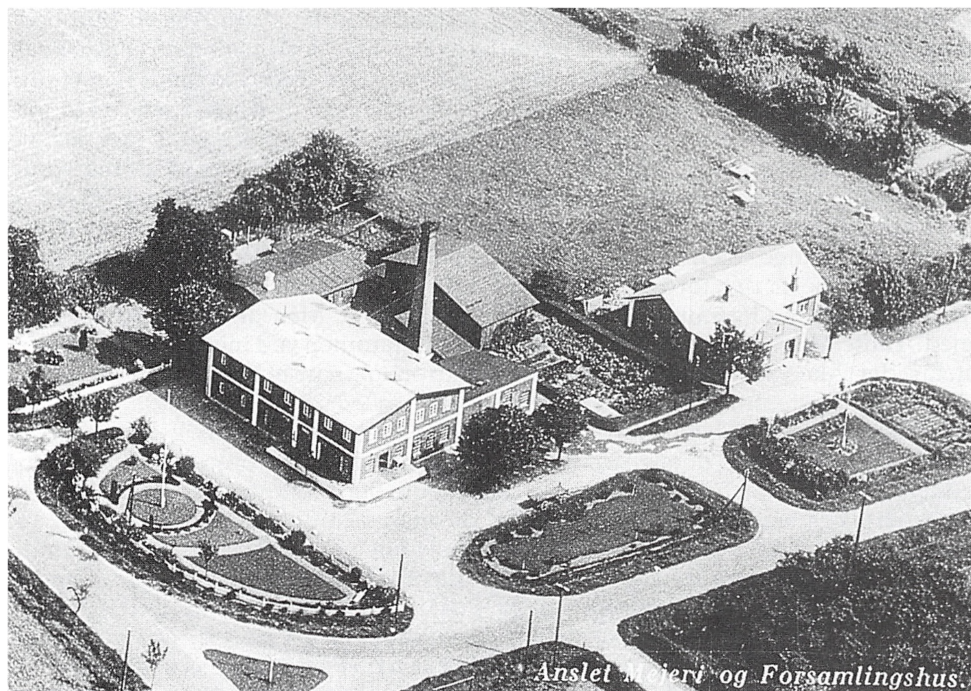
I 1903 blev mølleren Christian Thuesen fra Anslet formand. Han var samme år med til at stifte Nordslesvigs Fællesforening. På dette tidspunkt havde man fået lidt vrøvl med mejeribestyreren. Der var for megen uro på loftet, hvor han havde sin private bolig, så der var nok ikke noget at sige til det. Mejeribestyrere skal jo tidligt op hver morgen. Så Thuesen og de andre begyndte at tegne andele til et gymnastikhus ved siden af mejeriet. Forsamlingshus måtte de ikke kalde det. Jeg har engang fundet en lille notits i Dannevirke om navnet, nærmest et dementi fra Thuesens side.

»Ikke Forsamlingshus, men Gymnastik-

hus. I anledning af meddelelsen om det såkaldte Forsamlingshus i Anslet (optaget her i bladet efter »Heimdal«) tilstilles der »Dannevirke« følgende pålidelige oplysninger:

Det hus, som nu er rejst ved Anslet Mejeri, bærer ikke navnet Forsamlingshus, men Gymnastikhus - »Turnhaus« på tysk - i byggetilladelsen er huset nemlig benævnt således. Det skal også udelukkende benyttes til gymnastik for den herværende gymnastikforening og måske nogle mejerimøder og lignende, men ikke til politiske møder. Dertil er beligheden ikke heldig, og desuden er der jo lokaler til dette brug både i Haderslev og Christiansfelt.

Gymnastikforeningen her, der er 12 år gammel og har mange medlemmer, har hidtil drevet gymnastik på Mejeriet, men har nu følt sig stærk nok til at bygge

Anslet Mejeri og Forsamlingshus. Foto: Vagn Rasmussen.

sig en sal, som er mere egnet til dette brug. I flere år har vi arbejdet i stilhed på at få denne tanke virkeliggjort, og nu er huset altså færdigt«.

Det var i 1905, at foreningen kunne tage sit eget hus i brug, og året efter, da opvisningen blev afholdt 2. påskedag, fortælles det i protokollen, at der var 22 karle, 18 piger og 27 drenge. I samme protokol oplyses det, at Peder Pedersen Skau, Bukshave, blev udnævnt til *æresmedlem* i 1906. Der hænger da også i vores arkiv et kæmpebillede af ham, der var danskhedens forkæmper nr. 1 i sognet, men da det var eneste gang, jeg var stødt på navnet, undrede jeg mig i mange år over, hvorfor Skau var blevet æresmedlem. Senere har jeg læst i Skaus erindringer, at da det var forbudt at holde nationale sammenkomster i huset, så fandt Skau ud af at holde sin fødselsdag der hvert år, for private fester måtte man godt afholde. Til denne fest inviterede Skau så en foredragsholder fra det gamle land og alle de dansksindede familier på enen. Måske har han også været fødselshjælper ved ansøgningen om byggetilladelse til gymnastikhuset?

I 1906 blev der også startet et *Mandskor* i huset. De sang hver onsdag aften, og der var mange mænd med. Når jeg ved det så nøje, er det, fordi min bedstefar, skomager Chr. Rasmussen, også sang med. Tante Mie har fortalt mig, at bedstefar, der ikke var noget livligt menneske, var så opstemt, når han kom hjem fra sangaftrænerne, så bedstemor lavede kaffe, og så hyggede de sig. Jo, det er godt at synge!

Jørgen Friis har fortalt mig, hvordan de hvert år før krigen lavede en sommerudflugt med damper fra Graveshoved. Så sejlede de til Wedelsborg eller Fredericia med Brødr. Bergs orkester om bord. Der var fest og stemning, fortalte Jørgen. Når vi nåede det gamle land, sang vi så det gjaldede. Men ikke altid

var Lillebælt lige venligt stemt. Mor har fortalt, at onkel Kedde måtte ofre til havets guder engang, og desværre sad den falske overmund ikke alt for godt fast - den ligger derude endnu! Da verdenskrigen startede den 1. august 1914, blev de unge mænd straks indkaldt. I begyndelsen forsøgte man at holde drengegymnastikken i gang. Simon From har fortalt mig, hvordan gendarmen en lørdag kom og lukkede gymnastikhuset. Men lederen hviskede til drengene, at de skulle gå en tur til Anslet mølle. Når de så kom tilbage, var gendarmen nok væk igen. Men senere blev gymnastikhuset brugt til feltkøkken.

Af og til indløb der et trist budskab fra fronten, at nu var der igen faldet en af egnens unge sønner. Gymnastikforeningen gik heller ikke ram forbi, og hele to bestyrelsesmedlemmer faldt. Det var Hans From fra Fjelstrup og Nis Bork, en ung gårdmand fra Anslet. Min bedstefar, Knud Bork, var med i et begravelseskompagni. I Kudno fandt han et lille trækors med Nis Borks navn. Han forsøgte at finde en fotograf, der kunne tage et billede, som han så kunne sende hjem til enken Petra, men det lykkedes ikke. Også formand Chr. Thuesen måtte trods sin alder med i krigen. Andre foretrak at flygte over grænsen, som var lige i nærheden. Men de fleste blev af hensyn til familien ved med at vende tilbage til fronten, uanset at de holdt med fjenden

Da krigen var slut, begyndte man så småt at forberede foreningens 25-års jubilæum den 23. november 1919. Det gjorde man blandt andet ved, at man fik anskaffet en fane. Tre kvinder begyndte straks at brodere med guldtråd: *Gymnastikforeningen Fremtiden Anslet 1919*. Vi har navnene på de tre. Det var Anna Hansen fra Fjelstrup og så to gårdmandskoner fra Anslet, der begge havde mistet deres mænd i krigen, nemlig før omtalte

Skjolddansere ved Graveshoved i 1929. Foto: Vagn Rasmussen.

Petra Bork og Karen Nissen, hvis mand blev indkaldt lige efter deres bryllup. Mon ikke der af og til er dryppet en tåre ned på den røde dug? Hovedtaleren ved jubilæet var den sønderjyske digter Nis Petersen, og bagefter dansede man folkedans. Men der står ikke meget om jubilæet i protokollen. Jeg tror, alle tanker kredsede om den kommende afstemning den 10. februar 1920.

Efter genforeningen blev Jacob Friis ny formand, og i de ti år, han bestred formandsposten, skete der meget nyt. Blandt andet begyndte karlene at spille fodbold og pigerne kurvebold. Så pludselig kom et nyt begreb ind i foreningslivet, nemlig sportsstævner. I begyndelsen foregik de ved Graveshoved Badehotel, som netop i disse år blev moderni-

seret og fik en over 100 meter lang badebro bygget. Så på markerne rundt om hotellet spillede man bold, men den kulturelle lærer Jepsen fra Fjelstrup fik også arrangeret et *Dronning Dagmar spil*, nærmest Anslets svar på vikingespillene i Jels. Både sangkor, skjolddansere og dilettanter medvirkede, Kjems fra Sydslesvig holdt talen, og der var fakkeltog med mere.

Det var bare lidt om de første 35 år - meget er hændt siden. Vi har fået stadion og bygget hal - forsamlingshuset ligger nu ved siden af hallen, men i Fjelstrup. Vi laver stadigvæk gymnastik og danser folkedans. Vi spiller også fodbold, håndbold og det nye badminton. Vi forsøger på at være lidt kulturelle med møder og dilettant og naturligvis med *lokalhistorie*.

Haderslebener Frauenverein. Et eksempel på tysk foreningsliv i Nordslesvig

Af FRANK LUBOWITZ

Særlige foreninger for Nordslesvigs tysksindede er ét af de væsentlige træk ved landsdelens foreningsliv og har været det siden midten af forrige århundrede. Lederen af det tyske mindretals arkiv i Aabenraa, Frank Lubowitz, giver her et indtryk af de foreningsarkivalier, arkivet opbevarer. Derpå ser han nærmere på et af de mindre påagtede eksempler på tysk foreningsliv, kvindeforeningerne.

Informationsbrochuren fra Bund deutscher Nordschleswiger (BdN) opregner i sin adresseliste en hel række foreninger, der plejer samfundsmæssige, kulturelle, politiske og sportslige interesser for medlemmerne af det tyske mindretal. Der står imidlertid også foreninger bag de institutioner med lønnede medarbejdere, der nævnes i samme liste - bibliotekerne, skolerne, Jugendhof Knivsberg og det tyske dagblad Nordschleswiger. Gennem deres lokalafdelinger danner disse foreninger ofte en vidt forgrenet basis for det frivillige mindretalsarbejde i Nordslesvig. Mindretallets foreninger - fra de lokale medlemmer og bestyrelser til hovedbestyrelsen for BdN, hvori foreningerne er repræsenteret - er ansvarlige for mindretalsarbejdets udvikling på alle områder. Uden dette frivillige og ulønnede personlige engagement i foreningerne og bestyrelserne var det tyske mindretals arbejde i Danmark ikke tænkeligt. Retningslinierne for dette arbejde må komme fra medlemmerne selv. De kan ikke formuleres for mindretallet af andre.

Mindretallets foreningsarkiver

Det skriftlige materiale fra disse foreninger i mindretalsarkivet i Aabenraa udgør den vigtigste kildegruppe til udforskning af mindretallets historie. Men ikke alt det, man kunne ønske, ligger i arkivet og er dermed tilgængeligt for forskningen. Året 1945 sætter et afgørende skel. Mange papirer fra det tyske mindretals foreninger fra tiden efter folkeafstemningen 1920 blev brændt kort før krigens slutning. Det gælder især papirer, der kunne oplyse om mindretallets nazistiske organisering i 1930'erne og under krigen. De bevarede dokumenter blev konfiskeret af den danske stat og befinder sig nu på Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa.

Fra denne periode rummer det tyske mindretals arkiv derfor stort set kun arkivalier fra lokalforeninger. De har tilfældigt overlevet krigen og undgået beslaglæggelse, og først i 1980'erne er de kommet til arkivet. Den dag i dag dukker ved tilfælde stadig protokoller og skolekrøniker op. Efter skolernes lukning og konfiskationen af skolebygningerne blev protokoller og krøniker opbevaret af de tidligere lærere, og de kommer ofte frem i disses dødsboer.

Men i mindretalsarkivet findes ikke bare arkivalier fra tiden efter 1920. En række af mindretallets foreninger kan føre deres historie tilbage til den preussiske tid. Således går arkiverne fra de nordslesvigske »Kampfgenossenvereine« tilbage til det tyske kejserriges begyndelse. Mindretalsarkivet rummer

seks hyldemeter arkiver fra disse foreninger. På tilsvarende vis kan en række gymnastikforeninger føre deres tradition tilbage til den tyske tid.

Det var dog ikke kun mindet om fælles militærtjeneste eller ønsket om fælles sportsoplevelser, der førte til foreningsdannelse. Også det sociale arbejde fik tidligt en dimension af frivillig indsats, båret af foreninger. I dag sikrer mindretallets sociale organisation, Sozialdienst Nordschleswig, mindretallets medlemmer en moderne social omsorg. Tidligere var det de »fædrelandske« kvindeforeninger, der tog sig af medmenneskers problemer i en tid, hvor statslig forsorg i svære situationer endnu var undtagelsen. Da mindretallets arkiv rummer ar-

kivalier fra »Haderslebener Frauenverein« fra perioden 1873-1973, skal der her kastes et blik på den sociale side af det tyske foreningsliv i Nordslesvig.

Haderslebener Frauenverein

Den 30. december 1872 blev statutterne for »Haderslebener Zweigverein der Vaterländischen Frauenvereins zu Berlin« vedtaget i Haderslev, hvorefter de blev sendt til godkendelse hos hovedbestyrelsen i Berlin. Den lokale forening indgik således i en større sammenhæng. Den »Vaterländische Frauenverein« blev dannet efter den preussisk-østrigske krig i 1866 og stod under protektion af den preussiske dronning - nu tysk kejserinde - Augusta.

Syv af Haderslevs ledende fruer, der alle var medlemmer af Frauenverein, fotograferet af A. Dose ca. 1895. Stående fra venstre: Fru professor Siemonsen, fru borgmester Chemnitz og fru seminarielektor Michelsen. Siddende fra venstre: Fru professor Petersen, fru Padel, fru justitsråd Jaspersen og fru dr. Raben. Foto: J. Harrebyes Samling.

Som formål nævnes i Haderslev-statterne »at hindre særlig nød såvel i krigs- som i fredstid«. Det skete især ved at afhjælpe skjult fattigdom, »for at plejen kunne have gudsfrygtigt sindelag og gode sæder for øje«. Med et årskontingent på seks mark var det muligt for »uberygtede fruer og jomfruer uden stands og tros anseelse« at blive ordinært medlem af den fædrelandske kvindeforening, mens ekstraordinære medlemmer kunne betale et lavere, men dog fast, bidrag. Større enkeltbidrag gav ret til titlen »foreningens velgører«.

I begyndelsen var indførelserne i protokollen udførlige. De vidner ud over pengeudbetalinger også om hjælp i form af naturalier: »Sekretæren sørger for at købe et læs tørv til enken Steen«. Efter kort tid nævner protokollen dog kun navnene på dem, der fik hjælp, og størrelsen af de bevilgede beløb. I 1870'erne svingede de mellem 3 og 15 mark og kunne bevilges flere gange på et år. Kun særlige opgaver, som en øjenoperation og støtte til formål andre steder som hjælp efter en oversvømmelse, nævnes direkte.

Diakonisserne og hjemmesygeplejen

I reglen indkom pengene ved indsamlinger, men undertiden skete det også ved velgørenhedsforanstaltninger. Det blev igen og igen betonet, at hvervning af nye medlemmer var af stor betydning for foreningens virke. En appel om at hverve nye medlemmer for at kunne lønne en diakonisse gav stor succes i 1876: 71 nye medlemmer. Man tog derpå kontakt med Christine-Friderike-Stiftelsen i Haderslev for at sikre sig, at diakonisserne kunne optages i denne, og man håbede at få en diakonisse fra stiftelsen i Altona allerede til påske. Det blev bemærket, at hun skulle beherske det danske sprog. Det var dog først i oktober, at søster Meta som den første optog sit ar-

bejde i Haderslev. Fra 1886 kom søstre fra Diakonissestiftelsen i Flensborg.

Nogle årtier senere havde kvindeforeningen udvidet sit arbejde væsentligt. Årsberetningen fra 1913 nævner, at der var ydet pleje i 812 tilfælde, og der var aflagt 6.756 besøg og holdt 94 nattevagter. Siden 1889 havde der dog været to søstre i Haderslev. Foreningen ydede et vigtigt arbejde ved pleje af barselskvinde og ved at sende børn på rekreation samt ved understøttelse af arbejdsløse.

Kvindeforeningen fik godt en femtedel af sine indtægter fra medlemsbidrag. Bysparekassen og Landforsikringsanstalten bidrog med de største beløb, men foreningen fik også betragtelige beløb ved indsamlinger. Endvidere udgjorde renter af forskellige legater over 10 % af indtægterne.

Kvindeforeningen under Første Verdenskrig
I vedtægterne fra 1872 var både freds- og krigstider nævnt. I 1914 måtte foreningen omstille sit virke efter krigstider. Hovedpuder, sengetøj, uldstrømper, muffediser og meget mere blev sendt fra foreningens indsamlingssted til fronten. Resultaterne af indsamlingerne blev altid meddelt i avisen som ansporing for det videre arbejde. Imidlertid måtte bestyrelsen i sommeren 1916 konstatere, at medlemmernes villighed til at tage sig af syge og fattige i byen var ringe. Søstre havde problemer med at skaffe de måltider, der tidligere blev lavet rundt om i husholdningerne og fordelt til de trængende.

Haderslebener Frauenverein efter 1920

Efter Første Verdenskrig ændrede den fædrelandske kvindeforening sit navn til »Haderslebener Frauenverein«. Foreningen løste sig fra forbundet af fædrelandske kvindeforeninger og blev i stedet lokalafdeling af amtsforbundet af tyske kvindeforeninger. Formålet blev

Haderslebener Frauenverein var en lokalafdeling af hovedforeningen Vaterländischen Frauenverein stiftet i 1866 lige efter den preussisk-østrigske krig. Her er det lokalafdelingen i Aabenraa, der modtager prinsesse Irene af Preussen foran Colosseum på Storetorv i Aabenraa. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

fortsat at bekæmpe økonomisk og sædelig nød samt at varetage pleje af syge og fattige.

Efter Nordslesvigs indlemmelse i Danmark hørte diakonissernes nattevagter og sygebesøg, understøttelse af trængende bl. a. gennem tøjgaver til jul samt maduddelinger til syge fortsat til hovedopgaverne. Arbejdsløsheden i midten af tyverne førte endda til, at forsørgelsen af arbejdsløse blev én af hovedopgaverne. Byens myndigheder benyttede sig i den anledning af foreningens organisation og erfaringer ved fordelingen af mid-

lerne - i bedste forståelse, som den tyske avis skrev i marts 1927. I 1928 blev det ganske vist besluttet igen at koncentrere sig om sygepleje, men denne beslutning blev ikke ført ud i livet. De følgende år fik kvindeforeningen fortsat midler stillet til rådighed af bystyret, som foreningen benyttede til at fordele fødevarer, brændsels- og mælkekort til trængende og arbejdsløse.

Nordschleswigsche Zeitung kommenterede det på denne måde: »Byen gør meget klogt i at gennemføre fordelingen af midlerne på denne måde, for det ville

ikke være let at finde en bedre fordelingsform end den, kvindeforeningen har. Dens distriktsdamer er i personlig kontakt med de trængende i deres distrikter og kender også de udslelige fattige. Desuden omgås damerne meget økonomisk med pengemidlerne«.

I trediverne og under Anden Verdenskrig kunne kvindeforeningen - i hvert fald at dømme ud fra protokollen - holde sig fjernt fra de politiske begivenheder og krigsmobiliseringen af det tyske mindretal. I modsætning til Første Verdenskrig, hvor kvindeforeningen havde overtaget indsamlingen af tøj med videre til fronten, holdt Haderslebener Frauenverein sig denne gang helt til sine opgaver inden for menighedspleje, familie- og børneforsorg samt fordeling af måltider til syge og trængende. Understøttelse af krigsfrivillige fra mindretallet og indsamlinger til fronten blev under Anden Verdenskrig organiseret af organisationen »NS-Frauenchaft«, der var et led i de nye nazistisk prægede organisationer inden for mindretallet.

Denne entydige opgavefordeling sikrede kvindeforeningen fortsatte tilskud fra Haderslev by efter krigen. I efterkrigstiden blev der grundlagt et særligt »sozialer Ausschuß des Haderslebener Frauenvereins« (Sozialer Frauendienst) til at tage sig af nøden blandt familier til personer fra mindretallet, der var interneret. Det førte dog hurtigt til uklare forhold mellem de to sideordnede grene af kvindeforeningen, der dels virkede gennem sine ansatte menighedssøstre, dels gennemførte en frivillig indsats over for socialt trængende. I 1954 beklagede foreningen denne udvikling, og i forbindelse med en revision af vedtægterne nærmede de to fløje sig atter hinanden og tilpassede deres opgaver til nutidens betingelser.

Allerede et årti senere kan man konstatere, at vilkårene var ændret, idet kvin-

deforeningen ændrede sine aktiviteter i en markant anden retning. Den tid, hvor diakonisserne varetog menighedsplejen, var ved at slutte. Først overtog en sygeplejerske de opgaver, der gennem næsten hundrede år havde været udført af diakonisser. I året 1976 overtog kommunen så hjemmeplejen på baggrund af en ny lov, og i sit 99. leveår blev Haderslebener Frauenvereins søsterstation nedlagt.

Kvindeforeningen havde allerede forinden udvidet sine opgaver med selskabelighed og styrkelse af fællesskabet, men gennem indsamlinger og hjælpeaktioner blev foreningens sociale rødder stadig holdt i ære.

Kilder og litteratur:

Archiv der deutschen Volksgruppe, Aabenraa, nr. V XVII, arkiv for Haderslebener Frauenverein.

Hans Schultz Hansen: Det tyske mindretals arkiver 1920-45, Aabenraa 1993.

Frank Lubowitz: Tyskheden i Nordslesvig 1864-1920, Sfy M5 kr. 1994 s. 132-27.

Næste nummer
udkommer i
begyndelsen af
juni

Den sønderjyske foreningsregistratur

Et kort over Sønderjyllands foreningsgeografi

Af KIM FURDAL

Efter otte år er Institut for Sønderjysk Lokalhistorie ved at lægge sidste hånd på en fortegnelse over sønderjyske foreningsarkiver. Instituttets leder, Kim Furdal, fortæller om den lange vej og foreningsregistraturens mange muligheder.

Foreningernes land

Danmark er foreningernes land. Vendin-

gen er forlængst brugt og slidt til det trivielle, og alligevel bruger vi den gang på gang, vel nok fordi den stadig siger noget centralt om vores måde at organisere store dele af samfundet på. I dag er idrætsforeningerne nok de mest markante og succesrige foreninger, men siden foreningernes fremkomst og vækst i sidste halvdel af 1800-tallet har en lang ræk-

Afholdsbevægelsen har svære vilkår i et land, hvor alkoholforbruget er støt stigende. En af de lidt mere særprægede afholdsorganisationer i sidste halvdel af 1800'tallet var »International Order of Good Templars«, oftest forkortet I.O.G.T., der kom til Danmark i begyndelsen af 1880'erne. Møderne i logens afdelinger skete under faste ritualer og med krav om total afholdenhed. På billedet ses medlemmerne af N.I.O.G.T. logen i Sønderborg, der var en udbryderorganisation af I.O.G.T.. Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

De frivillige brandværn hører til blandt de sønderjyske »særpræg« i foreningslandskabet. Tønder Frivillige Brandværn er et af de mange frivillige brandværn i Sønderjylland. Foreningen blev grundlagt af medlemmer af Männer Turnverein under navnet Turner Feurwehr. Her ses medlemmerne af brandværnet med brandsprøjten ca. 1880. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

ke funktioner været foreningsdrevet. På det økonomiske område har andelsmejerierne og andelsslagterierne oplevet en tilsvarende succes, selv om andelsbevægelsen efter de seneste års fusioner næppe kan hævdes at være foreningsdrevet i ordets traditionelle forstand. Derimod oplevede andelsfryseforeningerne en mere kortvarig opblomstring fra slutningen af 1940'erne og frem til begyndelsen af 1970'erne, hvor køleskabet og fryseren blev standardudstyr i de fleste danske køkkener, og de sidste frysehuse der-

for måtte lukke. På tilsvarende vis tog de selskabelige foreninger over, da først landsbyfællesskabet og siden lavene blev tømt for indhold, mens de politiske foreninger siden folkestyrets etablering i midten af forrige århundrede har varetaget de forskellige gruppers interesser.

På den baggrund er det forståeligt, at foreningen, ledet af en bestyrelse og en årlig generalforsamling, er blevet et »naturligt« og »selvfølgeligt« led i vores folkestyre. Det fik man et godt eksempel på under de københavnske BZ-uroligheder

i begyndelsen af 1980'erne. Det var et af hovedproblemerne, at kommunen kun ville overdrage et hus til BZ'erne, hvis de dannede en forening ledet af en bestyrelse, der var ansvarlig for driften af huset og aktiviteterne i huset. Over for dette henviste BZ'erne til deres »stormøde« som det øverste og eneste styrende organ. Selvom det rent faktisk er muligt at organisere sine institutioner på anden vis, så har de fleste danskere vanskeligt ved at forestille sig det. Som eksemplet også viser, er de offentlige institutioner og det politiske apparat heller ikke gearret til at tackle andre organisationsformer.

Foreningskampagnen

Med den position, foreningerne har haft og stadig har, er de vanskelige at komme udenom, når man vil skrive de sidste 150 års historie. Det er vanskeligt at forestille sig en Danmarkshistorie, der ikke også beskæftigede sig med de politiske partier, andelsbevægelsen eller de folkelige idrætsorganisationer. Sønderjyllands historie er umulig at skrive uden de nationale organisationer, og en beskrivelse af foreningslivet er uomgængelig, når livet i lokalsamfundet skal beskrives. Det var derfor meget naturligt, at Dansk Historisk Fællesforening i 1976 efter svensk forbillede tog initiativ til en indsamling af arkivalier fra de folkelige bevægelser i Danmark.

Der var på dette tidspunkt en voksende erkendelse af foreningernes betydning på lokalt som nationalt plan, samtidig med at forskningen på området var forholdsvis begrænset. Faktisk var Roar Skovmands bog »De folkelige bevægelser i Danmark« fra 1951 på dette tidspunkt den eneste større, samlede oversigt over de folkelige bevægelser historie. Historikernes manglende interesse for emnet var en væsentlig forklaring, men det spillede også en betydelig rolle,

at de fleste foreningsarkiver kun var vanskeligt tilgængelige for forskningen. Mange steder lå foreningsarkiverne hos foreningerne eller hos privatpersoner. Ønskede man derfor at arbejde med foreningshistorie, var man meget ofte henvist til først at finde arkivalierne. Det kunne nok afholde de fleste fra at gå i gang med projektet, med mindre man havde et særligt forhold til den pågældende forening, f. eks. i forbindelse med et foreningsjubilmæum. Det forklarer også, hvorfor den idrætshistoriske forskning indtil for ganske få år siden hovedsagelig betød af festskrifter, udgivet af jubilæarerne.

Når man ikke tidligere har foretaget en mere systematisk indsamling af foreningsarkiverne, skyldes det ikke alene en manglende forskningsmæssig interesse. Indtil slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne eksisterede der ikke landsdækkende institutioner eller et net af institutioner, som foretog systematisk indsamling og registrering af foreningsarkiver. I midten af 1970'erne var situationen imidlertid særdeles gunstig for en indsamling af foreningsarkiverne. Hele det lokalhistoriske arbejde blev styrket ved en nærmest eksplosiv vækst i antallet af lokalhistoriske arkiver fra slutningen af 1960'erne og op gennem 1970'erne. Mens der i 1965 var 59 lokalhistoriske arkiver fordelt over hele landet, var der i 1970 95 arkiver, og i 1980 var man nået op på 279 lokalhistoriske arkiver.

I slutningen af 1970'erne var der således opbygget et næsten landsdækkende net af lokalhistoriske arkiver, der på lokalt plan kunne tage sig af indsamlingen og registreringen af foreningsarkiverne. Derfor var det heller ikke tilfældigt, at foreningskampagnen startede i marts 1977 i Nordjyllands Amt, hvor de lokalhistoriske arkiver på dette tidspunkt stod stærkest. Her lykkedes det bl. a. i kraft af

tilskud fra Nordjyllands Amt og lokale pengeinstitutter på kort tid at indsamle, ordne og registrere ca. 1.300 foreningsarkiver. Man gik videre med en indsamling på Fyn i 1977-78. Indsamlingen på Fyn blev startskuddet til en landsdækkende indsamling og registrering af foreningsarkiver organiseret på amtsplan. I alle tilfælde er indsamlingen blevet fulgt op af udgivelsen af en trykt registratur, dvs. en fortegnelse over de indsamlede og registrerede foreningsarkiver.

Foreningskampagnen i Sønderjylland
Næppe ret mange havde i 1975 fantasi til at forestille sig, hvor store ressourcer en amtslig indsamling og efterfølgende registrering kræver, før brugerne legende let kan finde frem til foreningsarki-

verne i den nydeligt trykte registratur. Og efterhånden som det landsdækkende projekt skred frem, steg ambitionsniveauet og antallet af lokalhistoriske arkiver med det resultat, at antallet af indsamlede foreningsarkiver og dermed arbejdsindsatsen voksede eksplosivt. Mens man i Nordjylland indsamlede 1.300 foreningsarkiver, lykkedes det i Ribe Amt at registrere ikke mindre end godt 10.000 navne på eksisterende og nedlagte foreninger i amtet!

Der var gået 13 år siden projektets start, da den lokalhistoriske konsulent, Henrik Fangel, i samarbejde med »Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland« (LASS) ved Ester Feddersen tog de første skridt til en foreningskampagne i 1988. Det skulle vise sig at blive

Kogeforeningen i Aabenraa hører til blandt de velgørende foreninger. Hvert år til jul lavede foreningens medlemmer mad, som blev uddelt til de mindrebemidlede i byen. På billedet ses juleuddelingen december 1956 i Slotsgade 31. Foto: L. Lorentsen. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

en særdeles stor mundfuld for de lokalhistoriske arkiver i landsdelen og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, der har stået for koordineringen af projektet og udarbejdelsen af en fortegnelse over foreningsarkiver i Sønderjylland. Hovedproblemet var først og fremmest af finansiel art. Det var nødvendigt at ansætte en historiker som projektleder og en kontorassistent til at stå for koordineringen af projektet og udarbejdelsen af foreningsregistraturen. Endvidere var det nødvendigt med folk på lokalt hold, der havde den nødvendige tid til rådighed til det praktiske indsamlings- og registreringsarbejde. Heldigvis indvilgede Statens Humanistiske Forskningsråd og en række fonde i at støtte projektet, så det i 1990 blev muligt at ansætte først cand.phil. Peter Frandsen og siden cand.mag. Herluf Knudsen til at vejlede de lokalhistoriske arkiver og foretage den centrale registrering af foreningsarkiverne på arkivdatabasen »ARKIBAS«. Til dette arbejde var der endvidere knyttet en kontorassistent. På lokalt plan bidrog en række kommuner til projektets gennemførelse med langtidsledige, der skulle bistå arkiverne i deres indsamlings- og registreringsarbejde. Til trods for den betydelige opbakning forblev økonomien dog projektets akilleshæl og satte den 1. juli 1992 en foreløbig stopper for projektet. De store anstrengelser havde dog ikke været forgæves. Herluf Knudsen nåede hele landsdelen rundt, og ved afslutningen var der fra Sønderjylland og Sydslesvig registreret godt 4.000 foreningsarkiver, som hermed var sikrede for eftertiden.

Herefter lå arbejdet stille, og ikke mindst Henrik Fangels pludselige død lagde for en tid projektet i dvale. Med ansættelsen af en ny lokalhistorisk konsulent i august 1994 stod det derfor klart, at foreningskampagnen på ny måtte sættes på skinner. Da der på dette tidspunkt

var gået over et år siden indsamlingskampagnen stoppede, blev arkiverne bedt om at indsende fortegnelser over de foreningsarkiver, der var indkommet frem til første januar 1995, der blev skæringspunktet for indsamlingen. Dermed fik man den mest aktuelle foreningsregistratur. Ønsker man oplysninger om tilvæksten af foreningsarkiver efter dette tidspunkt, må man henvende sig direkte til arkiverne. Denne sidste indsamling gav et sted mellem 200 og 300 foreningsarkiver, der blev indtastet på ARKIBAS af kontorassistent Ingrid Skov, som det blev muligt at ansætte til ajourføring af databasen og klargøring af manuskriptet til trykning.

Kortlægning af foreningslandskabet

Nu er projektet ved at se lyset for enden af tunnelen. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie er for tiden ved at lægge sidste hånd på manuskriptet til foreningsregistraturen. Endnu mangler der nogle tilretninger og korrekturlæsning, men støder projektet ikke på større problemer undervejs, er det håbet, at foreningsregistraturen kan udkomme i slutningen af året. Hvad har man så fået ud af ni års arbejde og ganske betydelige økonomiske investeringer? Først og fremmest et kort over foreningslandskabet i Sønderjylland. Foreningsregistraturen kommer til at rumme ca. 4.200 foreninger i Sønderjylland og danske foreninger i Sydslesvig. Det er naturligvis ikke en udtømmende fortegnelse, men den giver et særdeles godt overblik over foreningslivet og dets spændvidde. Registraturen dækker fra de mindste selskabelige foreninger, når blot de er etableret som foreninger med vedtægter og en bestyrelse, til de store nationale foreninger. I den forstand tegner registraturen et godt portræt af foreningslivets mangfoldighed i Sønderjylland og af, hvad befolkningen i Sønderjylland har brugt

Gymnastik- og Ungdomsforeningerne har fra starten haft en stærk historisk og national bevidsthed. Det er formentlig den væsentligste forklaring på, at de er så godt repræsenteret i foreningsregistraturen. På billedet ses unge gymnaster under en gymnastikopvisning i Nordalshallen i 1968. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

deres fritid til. Og det er ikke småting. At de danske og tyske nationale foreninger som f. eks. Skoleforeningen, Grænseforeningen og Deutscher Schulverein für Nordschleswig fylder godt i landskabet, kommer ikke som nogen overraskelse. De er velkendte og fyldigt registrerede.

På tilsvarende vis nikker de fleste genkendende til de økonomisk betydningsfulde, men nu hedengangne andelsmejerier og de endnu i dag vitale frivillige brandværn, som hver på sin vis udfylder vigtige samfundsmæssige funktioner. Begge foreningstyper er gode eksempler på foreninger, hvor vigtige økonomiske og samfundsmæssige funktioner er blevet udført og endnu bliver udført på foreningsbasis. Knap så kendt - i alt fald for den yngre generation - er

biblioteksforeningerne, der drev de lokale biblioteker, inden de sidste i 1970'erne blev overtaget af kommunerne. Med børnenes forventninger til de bugnende gavebjerge under juletræet tænker de færreste på, at vi kun skal tilbage til begyndelsen af 1970'erne, før de sidste julespareforeninger »Julens Glæde« blev nedlagt. »Julens Glæde« var mange steder foreningen, hvor man sparede op til familiens årlige højdepunkt. Eksotisk? Nok for børn og unge med forældre, som har spenderbukserne på, når de første julekataloger dumper ind i begyndelsen af november måned. På tilsvarende vis har kun de færreste i dag stiftet bekendtskab med de foreningsdrevne elektricitetsværker, mens en række foreningsdrevne vandværker stadig lever i bedste velgående.

Foreningsregistraturen bliver ikke, og er ikke tænkt som natbordslæsning, selv om man let bliver grebet og fascineret af de mange foreninger og deres til tider eksotiske formål. Den er skabt som et arbejdsredskab for de mange, der interesserer sig for de sønderjyske foreninger, deres historie og det liv, som udfolder sig inden for rammerne af foreningerne. Hovedparten af registraturen består derfor af et systematisk register over foreningerne, hvor brugeren kan finde oplysninger om, hvor foreningsarkivet befinder sig, og hvad arkivet rummer. Indgangen til foreningsarkiverne er kommunerne og herunder en emnemæssig oversigt over foreningsarkiver i den pågældende kommune. Er man f. eks. interesseret i oplysninger om vandforsyningsforeninger i Rødning Kommune, finder man under Rødning Kommune arkivalier fra syv foreningsdrevne vandværker. Her kan man under Skodborg Vandværk bl. a. læse, at Skodborg Hjemstavnsforening ligger inde med vandværkets forhandlingsprotokoller fra 1933 til 1973. Ønsker man oplysninger om medlemskredsen bag vandværket, har man mulighed for at læse medlemslisterne, der er bevaret fra stiftelsen i 1933 og frem til 1946. Med disse oplysninger kan man nu henvende sig til arkivet for at gennemlæse forhandlingsprotokollerne og medlemslisterne. Er interessen mere for kommunens idrætsliv, så finder man i Rødning kommune 21 idrætsforeninger, lige fra Rødning Gymnastikforening over Jels Roklub til Rødningegennens Folkedansere.

I en lang række tilfælde vil man kende navnet på den pågældende forening, og her vil man via et navneregister kunne finde frem til det pågældende foreningsarkiv. Skal man i gang med at skrive »Ovre Lysabild Damptærskinteressentskabs« historie, vil det være muligt at finde foreningen via navne-regis-

teret, der henviser til et sidetal, hvor oplysningerne om foreningsarkivet befinder sig. Her vil den lovende forfatter være i den heldige situation, at foreningens forhandlingsprotokol fra oprettelsen i 1913 til nedlæggelsen af foreningen i 1951 befinder sig på det lokalhistoriske arkiv i Lysabild.

Der er ganske betydelige muligheder i foreningsregistraturen, men som alle andre registraturer og fortegnelser har den også sine begrænsninger. Nok er registraturen med 4.200 foreningsarkiver omfattende, men den er langtfra udtømmende. Registraturen har styrker og svagheder. Styrken ligger absolut på de nationale og nationalt sindede foreninger, som af indlysende årsager har en stærk historisk bevidsthed. Gymnastik- og ungdomsforeningerne med stærke bindinger til »den svenske gymnastik«, højskolerne og et klart dansk-nationalt budskab står ligeledes stærkt i registraturen. Anderledes forholder det sig med sportsforeningerne, hvor sporten blev dyrket for sportens egen skyld efter devisen hurtigere, højere, længere. Her vil man i registraturen ofte lede forgæves efter f. eks. den lokale atletikklub, fodboldklubben, badmintonklubben, volleyballklubben, bokseklubben, cykelklubben, svømmeklubben m. fl. På tilsvarende vis vil man på andre områder finde »sorte huller« i registraturen. Man kan på den baggrund vælge at stille sig kritisk over for registraturen og det arbejde, som ligger bag. Man kan også vælge at se lidt mere positivt på hullerne. De afspejler, som i dette tilfælde, meget ofte manglende lokal som national forskning på området og dermed også en manglende erkendelse af foreningsarkivernes værdi. Vælger man denne synsvinkel, så bliver foreningsregistraturen også en vejledning for det fremtidige lokalhistoriske arbejde i Sønderjylland.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

»Euroregion Slesvig« satte dagsordenen i aviserne læserbrevsspalter i januar kvartal. Eskild Bram har fulgt den skarpslebne debat og de mere fredsommelige tildragelser i grænselandet.

*De skal vide, de aldrig ser de sidste,
de skal vide, at ingen bliver træt.
(Det haver så nyeligen regnet),
J.Ottosen, 1890.*

Hvem er i dag egentlig »de« i den gamle kampsang, der skal få noget at vide?

Og om hvad? Da strofen er taget fra Johan Ottosens kraftige appel om at værgе sig mod frø af ugræs, kunne mistanken om at trænge til en indpiskning næsten falde på den stormomsuste amtsborgmester Kresten Philipsen og hans tro væbner, amtsdirektør Finn Hansen. »De« blev i sidste kvartal beskudt fra mange sider i Euroregion Slesvig/Schleswig-sagen. Indimellem blev der benyttet ganske grovkalibrede skyts, ikke mindst fra en af »de sidste«, sådan som Ottosen så dem.

Til de foreløbig sidste i sangens ånd

Henved 100 indbudte gæster diskuterede for og imod Euroregion Slesvig den 13. februar i amtsrådssalen. Kr. Philipsen er på talerstolen under overvågning af bl. a. portrætterne på væggen af tidligere sønderjyske amtmænd. Foto: Karin Riggelsen/Nordschleswiger.

må regnes fhv. amtskontorchef Jes P. Caspersen, Aabenraa, der endnu højt til års kan få Skræp til at klinge, kun nået af den 90-årige sønderjyske Holger Danske, redaktør Robert Huhle, Sønderborg.

Det var således de danske skjalde, der sang, da Kresten Philipsen midt i februar havde indbudt bl. a. repræsentanter for de nationale foreninger i Sønderjylland til et møde eller en høring på Amtsgården, hvor emnet var det planlagte dansk-tyske samarbejde som en fasttømret institution. Caspersen fremsatte det vidtgående forslag at gøre sagen til genstand for en vejledende folkeafstemning i forbindelse med det kommende valg til efteråret.

Skatsspilleren Philipsen

Folketingsmand Jan Købke Christensen fra Fremskridtspartiet bød over. Planen stødte efter hans mening »mere eller mindre« an imod Grundloven, og den udsprang ikke af et dansk-demokratisk ønske. Desuden nærrede Købke Christensen mistanke om, at »skatsspilleren Philipsen« spillede med tre fordækte kort.

Først vil vi fremdrage nogle mere håndgribelige udfoldelser, der kom ud af modstanden mod de euro-regionale tanker. Den 10. februar - bevidst på årsdagen for folkeafstemningen i Sønderjylland 1920 - offentliggjorde en nydannet »Sønderjyllandskomiteen« et åbent brev til Sønderjyllands Amtsråd og til Folketinget. Underskriverne gør sig til talsmænd for »en fast og synlig grænse«. Et land er kun et land, hedder det, så længe grænsen og myndighedsområdet er uomtvistelig klart. Vi opfordrer derfor til, at begge grænse-slørende planer opgives, og at det gode samarbejde mellem dansk og tysk får lov til at fortsætte som hidtil. Komiteen kalder Euroregion Slesvig »en unødigt provokation mod sønderjysk og dansk historie...« og videre »Landegrænsen mellem Danmark og Tyskland går fra Kruså til Rudbøl, og det gamle Slesvig skal ikke

længere være et flydende grænseområde«.

Det unge Grænseværn i ny skikkelse

Men der skulle mere til end verbale advarsler. Sønderjyllandskomiteen lagde i slutningen af februar op til afholdelsen af en stor festival med demonstration, musik og taler, som desuden vil udfolde sig som en lang menneskekæde fra den ene ende af den dansk-tyske grænse til den anden. Forbilledet er tilsyneladende den hånd-i-hånd solidaritetskæde, man oplevede i de baltiske lande efter Murens og Sovjetunionens fald. Arrangementet stiler særlig efter at få de unge i tale vedrørende problemerne med en åben grænse. Dette sker også på gymnasierne og flere læreanstalter.

Blev der nu slet ikke sagt noget til forsvaret for Euroregionen? Ikke nær så meget, som der var modstand, hvis man måler efter læserbrevens antal, efter JydskeVestkystens egen bedømmelse den mest omfattende, man har haft. Kresten Philipsen svarede sine kritikere under et i JydskeVestkysten, og begge de store aviser, JydskeVestkysten og Jyllandsposten, tog i ledende artikler klart standpunkt for det grænseoverskridende samarbejde. »Dansk og tysk kan og vil stadig brydes i grænselandet«, hed det i Jyllandsposten. »Men kraftige anslag på de nationale strenge er præcis, hvad situationen ikke indbyder til«. JydskeVestkysten opfordrede i sin kommentar ligeledes til besindelse og mindede om, at »samarbejdet på tværs af landegrænsen har rent faktisk eksisteret i adskillige år. Og, at dette samarbejde nu får et navn og måske endda også et skilt, kan ikke true selve grænsen mellem de to lande«. En anke havde bladet dog, og det var navnet Euroregion Slesvig.

Sekretariat i Nordslesvig

Grænseregionens ledende dansk-tyske

politikere mødtes den 18. februar på Hotel des Nordens, helt symbolsk på selve grænsestregen, for at udveksle erfaringer i en kamp pause. Philip sen talte om en dansk »EU-forskrækkelse« og en perspektivløs Europa-diskussion gennem nu 25 år. »Det betyder, at hvert ord må vejes på en guldvægt, og alle muligheder for misforståelser bliver brugt af dem, der vil misforstå«. Alle deltagere i mødet understregede, at ingen af de siddende råd afgiver kompetence eller suverænit et til den ny europæiske regionsdannelse. Regionalrådet får 42 medlemmer, lige mange tyske og danske. Sekretariatet kommer til at ligge i Nordslesvig, man gætter på Aabenraa.

I begyndelsen af marts var de slesvigske regio-planer oppe at vende i den danske regering, intet mindre. Statsminister Nyrup Rasmussen udtalte til Jydske Vestkysten, at regeringen er positiv over for initiativer, der gennem grænseoverskridende samarbejde kan fremme den mellemfolkelige forståelse i Europa. De regionale og lokale myndigheder kunne frit formalisere et grænseoverskridende samarbejde inden for deres respektive ansvarsområder, så længe det sker inden for rammerne af gældende national lovgivning, understregede statsministeren.

Frø af ugræs

For at blive i våbensproget slog også en forsager ned i kampens hede. Den blev afsendt fra Sønderborg og lavede en hulahens masse larm, hvis De forstår. Det hed i læserbrevet bl. a., at Sønderjylland er forsynet med en amtsborgmester, »som uden blusel lader de åndelige bukser falde og viser sin blanke bagdel til Sønderjyllands historie og til det, som i øjeblikket mere end noget andet bevæger den sønderjyske befolkning«. Kort sagt: Philip sens adfærd er i strid med dansk kommunal lovgivning og »udansk i sit inderste væsen«.

Den aldrende brevskriver havde yderligere gjort den erfaring, at amtsrådets medlemmer fortrinsvis var »slatne« politikere, underforstået formentlig, at de ikke magtede at holde deres formand i ørerne.

Dette kan dog ikke gælde Bent Iversen (SF). Han kritiserede Sønderjyllands Amts debat hefte vedrørende samarbejdet hen over grænsen, fordi navnet Euroregion Slesvig ikke er nævnt en eneste gang. Kort og godt: »Manipulation«.

Sådan endte den 2. puniske krig - ikke. Den fortsætter ud over kvartalet. Men da der også skete andet i afvigte kvartal, vil vi her notere nogle begivenheder fra fre dens overdrev:

2. januar: De tyske ambulancer, der siden december 1996 er rykket ud fra Flensborg til ulykker i det danske grænseområde, vil blive bemandet med læger fra de to store sygehuse i Flensborg: Sct. Franciskus og Diakonissestiftelsen. (JV)

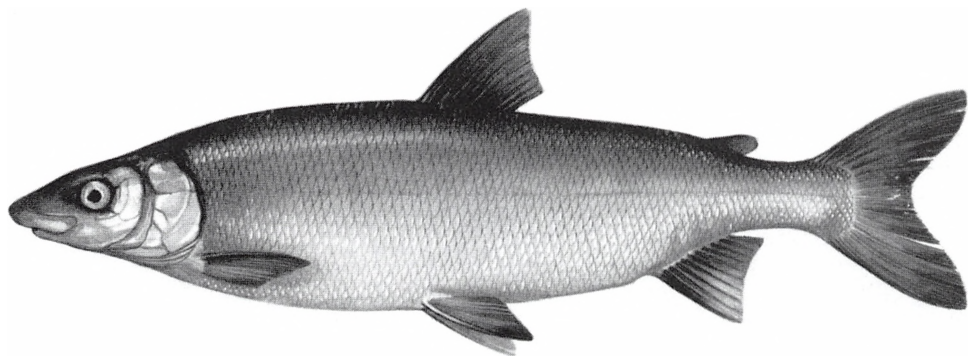
I modsætning til de tyske læger skal jordemødrene i Sønderjyllands Amt have mere i løn for om muligt at lokke flere til. Endvidere er der oprettet uddannelsespladser. Amtsrådets medlemmer er optrådt som galante jordemodermænd på et tidspunkt, da hver tredje af 58 jordemoderstillinger i amtet er ubesat. (JV)

3. januar: Sygehusvæsenet skal i det hele taget løbe hurtigere. I august åbner Haderslev Sygehus et nyt ambulanskirurgisk afsnit, som skal medvirke til, at 3.000 patienter vil få deres sygehusophold kortet ned til én dag. (Jllp.)

En på frakken til det høje ting

5. januar: Seks byer i det syd- og sønderjyske område har mistet al regelmæssig godstrafik, fordi DSB - stik imod al god latin tidligere - vurderer, at det er mere lønsomt at transportere godset med lastbil. De seks byer, der ikke mere er gods i, er Sønderborg, Gråsten, Ribe, Skærbæk, Bredebro og Tønder. (JV)

- Vi var i indledningen inde på, at amts-

Snæbelen er en vandrende laksefisk på indtil 60 cm.'s længde. Dens foretrukne biotop er Vidåen, hvor den overlevede sparsomt, men hvor der nu efter udsætning skønnes at være op til 10.000 eksemplarer. Navnet hidrører fra den næbagtigt forlængede mund. Snæbelen kommer af Snabel. På tysk Schnäbel.

borgmester Kresten Philipsen bliver jaget hele året. Selv holder han sig ikke tilbage. I sin egenskab af formand for amtsrådsforeningen blev det Philipsen for meget, at Folketinget evig og altid gør sundhedssektoren til en dårligt fungerende del af den offentlige sektor. I en gengældelse hed det nærmest, at det kan Folketinget selv være. »Folketingsmedlemmerne trænger til at få én på frakken, for Folketinget er den del af det offentlige liv, som fungerer dårligst«. Dixi.

9. januar: Godt nyt fra dyreverdenen. Fra privat side er der en del modstand imod, at militæret udvider sit øvelsesteræn i Haderslev med 300 ha. mod nord. Som et argument for at indrette eksercerpladsen et andet sted er med vægt anført, at netop inden for det udpegede område yngler den fredede grønne, lille løvfrø i et vandhul. Det er klart, at den ikke vil få det godt med bæltedrevne køretøjer, larm og skyderi.

Snæbelen, usædvanlig både af navn og levevis, ser ud til at klare sig i Vadehavet og i det vestlige åsystem. Det er en vel-smagende laksefisk i familie med helten. Snæbelen var så at sige løjet uddød de nævnte steder. Både Sønderjylland og

Ribe amter har i løbet af de seneste ti år gennemført udsætninger. Nyligt foretagne undersøgelser i åerne viser, at redningsaktionen er lykkedes. (JV)

11. januar: Ingen kunne være nærmere til at modtage Christian Paulsen-prisen end den netop fratrådte leder af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, dr. Johann Runge. I sine studier har Runge indgående beskæftiget sig med professor Christian Paulsen, også kaldet »Den første Sønderjyde«. (EB)

Kvindelig ringriderstatue

22. januar: Sønderborg får alligevel en ringriderstatue. Man skulle helt til Færøerne for at finde kunstneren. Det er Hans Pauli Olsen, som også er manden bag en buste af dronning Margrethe, som var regeringens gave til regenten ved 25-års jubilæet. Det er oplyst, at rytteren med lansen bliver kvindelig, ganske som den oprindeligt bestilte kunstner, professor Richard Winther, havde forestillet sig, blot øjnede der efter ti års forløb intet færdigt resultat. (Pol.)

- Prins Joachim og prinsesse Alexandra får ingen ro. Den 20. maj besøger de det tyske mindretal, som pr. tradition er me-

Endelig får Sønderborg sin ringriderskulptur. Rytteren er en pige i galant overensstemmelse med det såkaldt svage køns galopperende fremmarch og præstationer på de mange stævner. Foto: Olav B. Hansen.

get kongetro. Besøgets tyngdepunkt ventes at blive Tønder og Tinglev, to hjemmetsyske centre. (Jllp.)

Afvejet i gram

26. januar: Tidligere trafikminister Kaj Ikast har meddelt, at han stiller op til kommunalvalget i Gram. Bliver han valgt, går han efter borgmesterposten. Det, finder den siddende borgmester, Hans Peter Geil, er useriøst, fordi Ikast også vil blive i Folketinget. For fuldstændighedens skyld er fru Anna Margrethe Ikast medlem af amtsrådet. (JV)

31. januar: Alt flyder. Både danske og tyske vandbygningsteknikere er nået frem til, at vi de næste 25-50 år må regne med en vandstandsstigning i Vadehavet på 25-50 cm på grund af drivhuseffekten. Samtidig sker der en landsænkning i Sønderjylland på 3 mm om året. Dette sammenfald i naturen har foranlediget Sønderjyllands Amt til sammen med Dansk Hydraulisk Institut at undersøge, om de 120 km lange og 70 år gamle baglandsdiger langs åløbene stadig yder tilstrækkelig sikkerhed. (Jllp.)

1. februar: Først glædede ornitologerne sig over, at den lynhurtige rovfugl, *rødglienten*, havde slået sig ned i Sønderjylland. Ådslerne ved motorvejen menes at være dens hovedernæring. Endnu flottere: Sidste år fik to *havørnepar* hver sit kuld unger på vingerne i Sønderjylland - ingen siger hvor - efter flere tiårs forløb. Den gunstige overvintring skyldes muligvis, at Dansk Ornitologisk Forening sørger for vinterfodring af de store rovfugle fra 14 foderpladser rundt omkring i landet.

Gensyn med Francisca Clausen

5. februar: Scientology-bevægelsen, der står bag et aggressivt skolefremstød i Lundtoft kommune, har anmeldt, at den står bag endnu en friskole. Den får plads til 20 børn af tyske scientology-forældre.

Derved kommer kommunen muligvis til at modtage ca. 50 elever i de særlige scientology-skoler til en samlet udgift af ca. 1,2 mill. kr. (Pol.)

6. februar: Kunstgalleriet BaneGården i Aabenraa får i tiden fra den 14. juni til 3. august en udstilling af bysbarnet Francisca Clausens tidstypiske billeder. (No.)

9. februar: Ved kommunalvalget i den tyske delstat Slesvig-Holsten næste år får danske statsborgere i Sydslesvig for første gang stemmeret. (Jllp.)

14. februar: Med 200 elever er den tyske privatskole i Sønderborg den største tyske skole i Sønderjylland. Denne status kan formentlig holdes, selvom det er store årgange, der nu forlader skolen. (JV)

15. februar: Der kan man bare se! Grænseovergangen ved Møllehus oplevede sid-

Havørnen med det mægtige vingefang, der ikke er registreret som dansk ynglefugl siden 1912, er vendt tilbage til Sønderjylland, hvor den yngler igen.

ste år en stærk stigning i biltrafikken. Det kan næsten ikke forklares på anden måde, end at folk lægger turen forbi prins Joachim og prinsesse Alexandras Schackenborg. (Pol.)

16. februar: Den gamle nazist Thies Christophersen er død i Tyskland. Han skulle have været anholdt, men den tyske anklagemyndighed så bort fra det af hensyn til den 79-åriges fremskredne kræftsygdom. (JV)

Et sprogreskript

18. februar: Dansk Skoleforening for Sydslesvig skærper nu kravene til kommende forældre til børn i de danske børnehaver og skoler. Fremover bliver forældre bedt om at skrive under på, at de i givet fald er indforstået med at læse og forstå og tale dansk. (Fl.A.)

Projektmedarbejder Claus Nissen, Sønderjyllands Erhvervsråd, har foretaget en analyse, der viser, at bortfaldet af den toldfri handel i 1999 vil koste 2.000 jobs alene i Nordslesvig. I Sydslesvig vil tabet af arbejdspladser blive dobbelt så stort. Følgevirkningerne vil ramme turistovernatninger, færgeruter, turistvirksomheder og havnene. (Fl.A.)

1. marts: Det danske medlem af Landdagen i Kiel, Anke Spoorendonk, finder, at togtrafikken Padborg-Flensborg er i modstrid med alle grænseoverskridende bestræbelser. Det kan, siger hun, ikke være rigtigt, at Danmark og Tyskland investerer millioner af kroner i elektrificering og så bagefter ikke er villige til at investere flere penge i togmateriel, der er indrettet til forskellige strømfaser, så passagerne kan slippe for det tidrøvende lokomotivskifte ved grænsen. (RB)

Lex Clausen

4. marts: Endelig lykkedes det at få H. P. Clausen kaldt til Flensborg som dansk generalkonsul.

Clausen har fået posten i en tre-årig

periode, hvorved han kommer til at overskride pensionsalderen ved 70 år med 2 år.

JydskeVestkysten kommenterer ud nævnelser med et suk om, at »signalerne i retning af en nødløsning eller overgangsløsning ikke (var) til at overse«. Skeptikerne kunne gå hen at få ret i, at stillingen måske er ved at være overflødig, hed det. (EB)

5. marts: Det er ikke alene som profillet modstander af en Euroregion Slesvig, at sognepræsten i Kliplev, dr. phil. Britt Tryde Haarløv, er blevet kendt i en større offentlighed. Fru Haarløv bliver også socialdemokratiets topkandidat ved amtsrådsvalget. Nomineringen fremgik af et opstillingsmøde, hvor seks kandidater var på valg. Ved en afstemning i valgkreds

H. P. Clausen - ny dansk generalkonsul i Flensborg. Her et ungdomsportræt af folketingets formand fotograferet, mens han var professor i statskundskab ved Århus Universitet. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Aabenraa, opnåede Britt Tryde Haarløv de fleste personlige stemmer. (EB)

Istedløven kan ikke flyttes

7. marts: Istedløven sat på plads. I den flittige debat om Istedløvens udfrielse fra indelingen i Tøjhusmuseets gård i København overses i kampens hede ofte to væsentlige faktorer. 1) Kolossalstatuen er ikke bestilt eller af H. V. Bissen udført som et mindesmærke over den danske sejr på Isted Hede den 25. juli 1850. 2) Tværtimod. Der er tale om et gravmæle over krigens faldne på Flensborg gamle kirkegård. Derfor kan der ikke være mening i en flytning andetsteds hen end til denne kirkegård. Muligheden herfor er indtil videre ikke til stede, efter at de kompetente tyske myndigheder, derunder de slesvig-holstenske fredningsmyndigheder og miljøforvaltningen i Flensborg, har erklæret, at løven ikke kan finde plads i forbindelse med oprettelsen af et sammenhængende parkområde i Flensborg. (Fl.A. + EB)

10. marts: Tænkte vi det ikke nok! Prins Joachims marker ved Schackenborg kan bære andre afgrøder end slet og ret rug, Jeppe Aakjærs muse. Bondebrødet blev forædlet til slotsrugbrød, der har vist sig at gå som varmt brød. Lige før påske lanceredes så et Schackenborg Hvedebrød af vårhvede og udviklet sammen med Drasbæks Mølle ved Lunderskov. (JV+EB)

Philipsen fik på frakken

14. marts: Bestemt ingen mødetræthed, når der bliver kaldt. I tre og en halv time diskuterede deltagerne, der havde fyldt Folkehjems store sal i Aabenraa, Euroregion Slesvig-problematikken. Sønderjyllandskomiteen havde indbudt til mødet, som helt klart stod i modstandens tegn. JydskeVestkystens referent anslår, at mindst 200 af de 300 mødedeltagere oppejrede mod forslaget. Det kan ikke overraske, at amtsborgmester Kresten Phi-

lipsen fik adskillige »på frakken«. Han fastholdt, at det er amtsrådets ret at træffe beslutningen, når amtsrådet føler sig klar til at tage stilling til dette »politiske spørgsmål«. (JV)

- Fhv. landdagsmand Karl Otto Meyer, der deltog i ovennævnte møde, beklager, at han hidtil ikke har kunnet få øje på en offentlig debat i Sydslesvig om et mere formaliseret grænseoverskridende samarbejde. »Heller ikke inden for mit eget parti, SSW«, udtalte Meyer.

Redaktionelt kan det dog tilføjes, at den slesvig-holstenske landdag har haft sagen oppe. CDU, det konservative parti, havde fremlagt et forslag om at bakke op om »dannelsen af Euroregionen Slesvig«. Fra anden side advaredes imod at blande sig i den aktuelle danske debat. SSW's repræsentant, Anke Spoorendonk, talte ligefrem om, at de konservative opførte sig som en elefant i en porcelænsbutik. (Fl.A.)

En omgang til musikken

18. marts: Kong Frederik-fonden til musikkens fremme i Sønderjylland har som største beløb uddelt 25.000 kr. til Sønderjyllands Symfoniorkester som støtte i forbindelse med ansættelse af en chef-dirigent. Samme beløb vil blive ydet de næste to år. (Pol.)

20. marts: *En opinionsundersøgelse, foretaget af Radio Syd og Nordschleswiger, viser, at af 515 adspurgte var 40 % imod en Euroregion, 40 % for. Mere overraskende måske, at 32 % af Kr. Philipsens egne vælgere hørte til modstanderne.*

Forkortelser:

Fl.A.	Flensborg Avis
No.	Nordschleswiger
Jllp.	Jyllandsposten
JV	JydskeVestkysten
RB	Ritzaus Bureau
Pol.	Politiken.
EB	Forfatterens kommentar.

Det sker – på nordslesvigske museer

Cathrinesminde Teglværksmuseum

For knap to år siden arrangerede Cathrinesmindes Venner en tur til Berlin med en væsentlig afstikker til teglværket Hundisburg nær Magdeburg i det tidligere DDR. Under det besøg blev grunden lagt til et godt samarbejde, der siden har givet sig flere spændende udslag.

Teglværket i Hundisburg har en siksak-ovn, der i princippet fungerer som den ringovn, vi har på Cathrinesminde. Med andre ord bruger man en forældet teknologi, der ikke burde have mange chancer i konkurrencen med de moderne vestlige værker. I dag er teglværket i Hundisburg imidlertid blevet fredet og drives som et socialt projekt. Der brændes stadig i den gamle ovn, men udelukkende sten til restaurering af andre fredede bygninger.

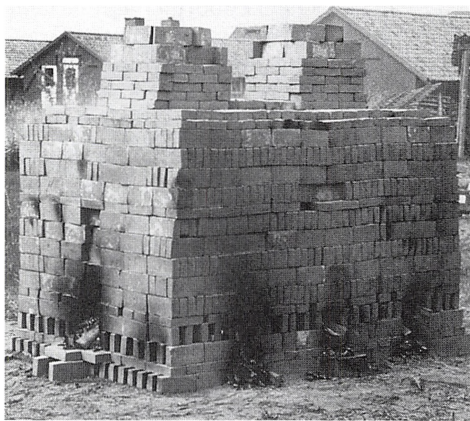
En gang om året kommer der imidlertid andre sager i ovnen. Man afholder nemlig hvert år et kunstsymposium på teglværket, hvor det eneste krav er, at der arbejdes i teglværksler.

Ligesom i 1996 kan vi også i år på Cathrinesminde præsentere værker fra det senest afholdte symposium. Det sker fra den 9. maj til den 8. juni, hvor vi viser udstillingen »Kunst i teglværksler«. Kunstnerne kommer fra hele Europa, og næste gang bliver det også med dansk deltagelse.

Det har naturligvis også været af stor betydning for os at finde et sted, hvor tegl produceres nogenlunde på den måde, vi fortæller om på Cathrinesmin-

de Teglværksmuseum. Mange små praktiske spørgsmål har kunnet løses ved at tage kontakt til vennerne i Hundisburg. Samtidig har det vist sig, at deres ekspertise går længere tilbage end til ringovne, når det gælder teglbrænding. Ved at studere teglbrændingskunsten blandt sigøjnere i Rumænien og gammelt tysk billedmateriale er det lykkedes dem at rekonstruere den ældst kendte teglovnstype. Den bygges af ubrændte sten og fjernes fuldstændigt igen efter brændingen. Efter et par ikke så heldige brændinger har man oven i købet brændt i disse ovne med stort held. Det vil sige, at ca. halvdelen af stenene er af nogenlunde kvalitet efter vore dages standard.

Forrige år var vi så heldige at kunne vise en sådan teglbrænding på Cathrinesminde, idet folkene fra Hundisburg

-
6. juni - 31. aug. **Museet på Sønderborg Slot**
»Viggo Kragh Hansen. Retrospektiv Mindeudstilling«. Arr.: Sønderjyllands Kunstmuseum.
9. maj - 8. juni: **Cathrinesminde Teglværksmuseum**
»Kunst i teglværksler«. Resultater fra kunstsymposium på teglværket Hundigsburg i det tidligere DDR.
- Indtil 29. maj: **Tønder Museum**
Udstilling om dåbstøj. Åbent alle dage kl. 10.00-17.00 undtagen mandag.
7. juni: Tønder Museums Vennekreds afholder udflugt til økomu-seet Unewatt.
- Indtil 25. maj: **Højer Mølle og Marskmuseum**
Kunstudstilling med Dan Thuesen og Rikke Tonnesen.
- Indtil 8. juni: **Aabenraa Museum**
»Til jord skal du blive«, udstilling om begravelseskik og kirkegårde i Danmark 1770-1990.
Fra 1. juni åbent alle dage kl. 10.00-16.00 undtagen mandag.
- Jacob Michelsens Gård**
Åben efter aftale med Aabenraa Museum.
25. maj - 31. aug.: **Midtsønderjyllands Museum**
Form og funktion, en udstilling om »design« i naturen.
Åbent alle dage 10.00-17.00 undtagen mandag.
7. maj - 31. aug.: **Haderslev Museum**
»Rathenburg og de andre«, pottemagere i Haderslev. Udstil-lingen belyser et vigtigt erhverv, som er blevet udøvet i Haderslev i hvert fald siden renæssancen. Der vises produk-ter fra forskellige værksteder til og med Rathenburgernes, der ophørte 1916 som det sidste i byen.

var heroppe for at gennemføre en demonstrationbrænding. Det har imidlertid givet os blod på tanden, og lørdag den 25. maj vil en brændergruppe fra Cathrinesmindes Venner for første gang selv forsøge at brænde tegl på denne ældgamle måde. Det sker i forbindelse med et arrangement, der skal fejre venneforeningens 10-års jubilæum.

Denne brænding skulle gerne blive den første af en lang række. Vi har stor lyst til at eksperimentere med teglbrænding og håber også senere at kunne afprøve andre ovntyper.

Jo, på Cathrinesminde er vi meget glade for samarbejdet med teglværket i Hundisburg.

Kim Jacobus Paulsen

Virksomheder i Aabenraa

Erik Skifter Andersen: »Erhvervsvirksomheder i Aabenraa 1847-1997« bd. I-II. Udgivet af Aabenraa Handelsstandsforening i anledning af foreningens 150-års jubilæum. Aabenraa 1997. Pris: 295 kr.

Byhistorier skal favne bredt, lige fra de politiske intriger på rådhuset over byudviklingen til foreningslivet. I Aabenraa Handelsstandsforening har der længe været en opfattelse af, at det lokale erhvervsliv og erhvervsudviklingen i byen har befundet sig i skyggen. På den baggrund vedtog Aabenraa Handelsstandsforening i 1990 at udgive en jubilæumsbog i anledning af foreningens 150-års jubilæum, idet foreningens daværende formand, Erik Skifter Andersen, påtog sig arbejdet med at skrive bogen.

Resultatet af anstrengelserne er blevet en sværvægtet også i bogstaveligste forstand. 2 kg. vejer de 624 sider fordelt på to indbundne bind. Festskriftet har fået titlen »Erhvervsvirksomheder i Aabenraa 1847-1997«, og det er ikke tilfældigt. Som Erik Skifter Andersen selv skriver i sin indledning, er det ikke blevet en roman - historien om erhvervslivets historie men et opslagsværk om de enkelte virksomheder, deres historie og de personer, som tegnede virksomhederne og udviklingen inden for det private erhvervsliv i Aabenraa.

Som baggrund indleder Erik Skifter Andersen bogen med en generel og kort introduktion til de grundlæggende forudsætninger for byens erhvervsmæssige udvikling inden for de sidste 150 år. Erik Skifter Andersen betegner selv dette afsnit som en erhvervsmands konklusion på udviklingen og ikke set med historikerens øjne. Han lægger da heller ikke skjul på sit glødende erhvervsmæssige og politiske engagement. Om borgmester Camma Larsen-Ledets borgmesterperiode fra 1970 til 1986 hedder det bl. a., at den var præget af en vagtsom holdning over for erhvervslivet og et bevidst valg af lavestbyden ved offentlige arbejder, så en meget stor

del af de offentlige arbejder gik til udenbys virksomheder.

Hovedparten af bogen er dog helliget en »historisk korrekt og dokumenteret« oversigt over Aabenraas erhvervsvirksomheder gennem de sidste 150 år. Det er et ganske frygtindgydende projekt, hvis omfang man først rigtig forstår, når man selv har arbejdet med lignende projekter. Erik Skifter Andersen har da også valgt at begrænse opgaven efter, hvor meget den pågældende virksomhed har betydet for udviklingen i Aabenraa, og i hvilket omfang virksomheden og lederne har engageret sig i byens udvikling. Endvidere har han set på, om der i virksomhedens historie er tendenser, der er generelle for branchen.

Til trods for fravalget er det blevet til et imponerende antal virksomheder, hvis eksistens og virke Erik Skifter Andersen har dokumenteret for eftertiden og dermed sikret en plads i Aabenraa bys historie. Over 300 virksomheder, som igennem kortere eller længere tid har virket i Aabenraa gennem de sidste 150 år, er medtaget i bogen. Store som små virksomheder, eksisterende som hedengangne, er blevet grundigt dokumenteret. Her finder man gamle hæderkronede firmaer som Voetmanns Tømmerhandel A/S grundlagt på basis af købmandshuset J. J. Voetmann i 1796. Men også Fabians Møbellager, der blev grundlagt af møbelhandler Kurt Paul Fabian i 1920, og som lukkede, da enken døde i 1958. For hovedparten af firmaernes vedkommende er der dog tale om ældre firmaer med en lang historie bag sig. Således er der næsten ikke medtaget firmaer grundlagt efter 1970. Her er det også langt vanskeligere at vurdere deres historiske betydning for Aabenraa. Enkelte nyere firmaer er dog medtaget, som »Aabenraa Shipping Agency«, der blev startet af shippingfirmaet Julius Mortensen i Fredericia i 1978, mens jeg til gengæld har ledt forgæves efter bl. a. Aabenraa Fotosats A/S og brancher som advokater og revisorer. Jeg tror, at Erik Skifter Andersen havde gjort læseren og ikke mindst sig selv en tjeneste, hvis han mere

udførligt havde redegjort for kriterierne for optagelse i bogen.

Overalt trækker Erik Skifter Andersen på sin omfattende viden og sit kendskab til byens erhvervsliv, hentet som erhvervsmand og formand for Handelsstandsforeningen fra 1986 til 1991. Endvidere har han trukket på sine mange personlige og forretningsmæssige forbindelser. Således er 200 personer takket for større og mindre bidrag til bogen. Herigenem er der tydeligvis hentet stof og materiale, som det ikke havde været enhver faguddannet historiker beskåret. Det mærker man ikke mindst i de fyldige redegørelser for slægtsforhold, der har spillet en central rolle for en række erhvervsvirksomheder.

»Erhvervsvirksomheder i Aabenraa 1847-1997« er et opslagsværk, hvor man kan finde oplysninger om den enkelte virksomhed. Det kræver registre, og dem er bogen godt forsynet med. Bagerst i bind I kan læserne glæde sig over såvel et personregister som et virksomhedsregister. Ønsker læseren at gå mere i dybden med den enkelte virksomhed, indeholder bind II ikke alene en litteraturliste, men også en referenceliste for hver af de omtalte virksomheder med henvisninger til litteraturlisten. Der er med andre ord givet den interesserede læser særdeles gode kort på hånden for at arbejde videre med historien bag et bestemt firma.

Med »Erhvervsvirksomheder i Aabenraa 1847-1997« har byen fået et solidt værk om mere end 300 betydningsfulde erhvervsvirksomheder i Aabenraa. Man kan altid diskutere, hvad der forstås ved en betydningsfuld virksomhed. Personligt havde jeg nok håbet på, at bogen havde hentet lidt flere af de mindre, eksisterende virksomheder frem i lyset. Der er dog ingen tvivl om, at Erik Skifter Andersens bog vil være fundamentet i mange år fremover for dem, som vil arbejde med erhvervslivets historie i Aabenraa, eller som blot vil stifte nærmere bekendtskab med en bestemt virksomhed. Samtidig har de mange og udførlige registre givet lokalhistorikerne i Aabenraa og slægtsforskerne et godt arbejdsredskab. Til en pris af kun 295 kroner for over 600 sider med en imponerende kavalkade af smukt gengivne billeder er det tillige et billigt bekendtskab.

kf

Rendbjerg Teglværk

Arne Duus: »Rendbjerg Teglværk 1783-1928. Fabriksdrift af første rang her i landet«. Cathrinesminde Teglværksmuseum & Cathrinesmindes Venner, Årsskrift 1996. Gråsten, 1996. 45 s. Pris: 30 kr.

Den lidt kryptiske undertitel »Fabriksdrift af første rang her i landet« stammer fra amtmanden for Sønderborg Amt, som i 1857 støttede en ansøgning af Hans Heinrich Dithmer junior. Dithmer anmoder om at måtte drive et savværk i forbindelse med teglværket for derved at kunne udnytte den overskydende energi fra teglværkets dampmaskine.

Rendbjerg Teglværk, almindeligvis kendt fra C. W. Eckersbergs maleri fra 1830 og D. Winters stik fra 1840, var hovedstenen i teglværksindustrien i Sønderjylland. Det er ikke en beskrivelse af et almindeligt godsteglværk eller et bondeteglværk, men derimod historien om Dithmer/Christiansen-slægtens fremsynede teglværksdrift, som forvandlede et mindre bondeteglværk til Egersunds største industrielle teglværk.

Derfor udfylder fremstillingen af Rendbjerg Teglværk et hul i Egersund og Broagerlands historie. Med beskrivelsen har Teglværksmuseet fået en god og brugbar fremstilling.

Arne Duus behandler i første række personer - slægten Dithmer/Christiansen - og teglprodukterne. Rendbjerg Teglværks historie tager sin begyndelse med Lorenz Nissens koncession på anlæggelse af et teglværk den 5. maj 1783 og ender med afviklingen i 1929.

Bogen er et studie af Rendbjerg Teglværks ejerforhold ved hjælp af skylds- og panteprotokoller; men Arne Duus inddrager i lige så høj grad det materiale, som Teglværksprojektet og Teglværksmuseet har indsamlet.

Arne Duus' bog er et godt supplement til Inge Adriansens bog »De Forenede Teglværker i Egersund« fra 1994 og værker om teglproduktionen og skibsfarten.

Årsskriftet indeholder årsberetningerne fra Cathrinesmindes Venner, Cathrinesminde Teglværksmuseum og for det historiske værksted på Cathrinesminde Teglværksmuseum.

Bent Vedsted Rønne

Foreningernes mangfoldighed

Vi ynder at sige, at »Danmark er foreningernes land«, og vi mener dermed at sige noget pænt om vores land. Det er da også et faktum, at Danmark rummer titusinder, om ikke hundredtusinder, af foreninger. Så godt som alle danskere er medlemmer af en hel række foreninger. Det er dog et spørgsmål, hvor meget det adskiller Danmark fra vore nabolande. Måske er Danmark heller ikke helt så meget foreningernes land nu som for 50 år siden.

En meget brugt definition på en forening er, at det er en frivillig sammenlutning af mennesker om et fælles formål. Man kan tilføje, at de fleste foreninger er demokratisk opbyggede, sådan at myndigheden udgår fra alle medlemmer. De fleste foreninger er også åbne, enten for alle overhovedet eller for alle, der opfylder et bestemt krav - bor i et bestemt sogn, har et bestemt erhverv.

Foreningsformen slog igennem i dele af borgerskabet i 1700-tallet, men i anden halvdel af 1800-tallet gik den sin sejrs-gang. Høj som lav sluttede sig sammen i foreninger, og utallige opgaver blev overladt til foreninger. Man kan opdele dem på mange måder, hvoraf én er at se på deres måde at virke på.

Set i det lys er den første type af foreninger den, der har til opgave at løse praktiske opgaver for medlemmerne. Et godt eksempel er andelsbevægelsen, fra mejerier og slagterier til brugsforeninger, hesteforsikringer og vandværker. Men også sociale og kulturelle opgaver som sygepleje, sygekasser, arbejdsløshedssikring og biblioteker blev tidligere løst af foreninger. Grunden var dels, at man ikke ønskede at overlade disse opgaver til rene markedsmekanismer, dels at man ikke

kunne eller ville overlade dem til det offentlige. I disse foreninger består medlemmernes aktivitet i at betale kontingent og/eller benytte sig af de praktiske tilbud - at levere mælk til mejeriet, handle i brugsen eller betale til sygekassen.

Denne type af foreninger betyder mindre end før. Mange opgaver er overtaget af stat og kommune. Andelselskaberne ligner mere og mere private firmaer, og arbejdsløhedskasserne er i hovedsagen forvaltere af skatteydernes penge.

Den anden type af foreninger er interesseorganisationerne, der hævder medlemmernes interesser over for andre. Til den kan man regne politiske partier, fagforeninger, erhvervsforeninger og de moderne interesseorganisationer - naturfredningsforening osv. Medlemsaktiviteten består i at deltage i mobiliseringer, der skal lægge styrke bag standpunktet. Opgaven er at presse det øvrige samfund til at acceptere foreningens standpunkter.

Endelig er hovedformålet med den tredje type af foreninger at danne ramme om en fælles aktivitet. Hovedeksemplet er idrætsforeninger af enhver art, men også foredragsforeninger, sang- og musikforeninger, amatørteaterforeninger og meget andet kan placeres under denne hat.

Denne opdeling er ikke den eneste mulige, og mange foreninger hører retteligt hjemme i to kategorier. Man kan nævne, at landboforeningerne både har løst praktiske opgaver og fungerer som interesseorganisation, mens de nationale foredragsforeninger på én gang har været interessevaretagende og ramme om et væsentligt indre liv.

cpr